

Рецензія на книгу
АЛІШЕР НАВОЇ. ФАРХАД І ШІРІН. Київ :
ВД «АДЕФ-Україна», 2016. 348 с.

*Хто мудрі мислі вклав до мудрих книг,
Той повість цю прикрасити так зміг...*

Алішер Навої

9 листопада 2017 р. під час виїзного засідання Президії Національної академії аграрних наук України «Інформаційно-бібліотечна діяльність Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН в контексті її 100-річного ювілею» до фондів Бібліотеки Надзвичайним та Повноважним Послом Республіки Узбекистан в Україні Алішером Хабібullaєвичем Абдуалієвим в честь знаменної дати було передано унікальне подарункове видання за авторством Алішера Навої «Фархад і Ширін» (2016 р.).

Книга присвячена 575-річчю від дня народження Алішера Навої та розрахована на широке коло читачів. Вона видана на ексклюзивному

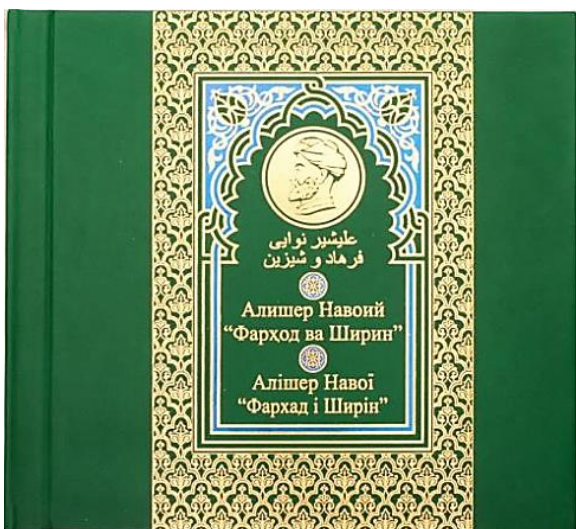
дизайнерському папері. Кольоровий друк видання доповнений металізованою бронзовою фарбою. Сторінки книги прикрашає автентичний орнамент XV ст. із «золотої» фольги, нанесеної на папір методом гарячого тиснення.

Поема Алішера Навої «Фархад і Ширін» була написана 1484 р. і входить до складу знаменитої «П'ятириці», що складається з 5-ти епічних творів автора, у т. ч.: «Сум'яття праведних» (1483 р.), «Лейлі і Меджун» (1484 р.), «Сім планет» (1484 р.), «Іскандерова стіна» (1485 р.). Вона стала одним із найпопулярніших творів, відомих своїми перекладами на мови народів світу. Російською її перекладали В.В. Державін, Л.М. Пеньковський, С.О. Ліпкін, німецькою – Х. Вамбері, французькою – Жан-Жак Гате, польською – Я. Кжижовські, турецькою – Алпай Текін Гюну, азербайджанською – М. Ділбазі та ін. (с. 3).

Українською мовою переклад здійснений відомим вітчизняним поетом та перекладачем Миколою Платоновичем Бажаном у 1947 р. Понад 40 років цей переклад не публікувався. Зустріч Надзвичайного та Повноважного Посла Республіки Узбекистан в Україні А.Х. Абдуалієва і керівництва групи компаній «АДЕФ» (Шпак І.В., Істоміна А.О.) у 2012 р. стала початком у справі видання вищезгаданої поеми (2016 р.). Партнерами цього проекту стали: директор Державного музею літератури ім. Алішера Навої Академії наук Республіки Узбекистан (м. Ташкент), професор Саїдбек Хасанов, Президент України 1994–2005 рр. Л.Д. Кучма, академіки НАН України П.П. Толочко, І.М. Дзюба, керівництво фармацевтичної корпорації «Артеріум» (Україна) та «УкрУзАвто»

(Узбекистан) (с. 5).

Видання унікальне саме із-за поєднання трьох мов: мови оригіналу (староузбецької в арабській та сучасній кириличній графіках та української). Вступні статті, які написані відомими фахівцями – академіком Академії наук Республіки Узбекистан Азізом Каюмовим («Промениста зірка творчого небосхилу», с. 6–15) та академіком НАН України

Іваном Михайловичем Дзюбою («Бажан – Навої», с. 16–25), дозволяють зрозуміти епоху Алішера Навої (1441–1501 рр.) та часи, що супроводжували переклад поеми українською (1947 р.).

Для мови оригіналу використовувався один із найяскравіших рукописів поеми ХІХ ст., що нині знаходиться у фонді ім. Хаміда Сулейманова в Центрі Східних рукописів ім. Абу Райхана Беруній Ташкентського Державного інституту Сходознавства. При викладенні перекладу українською, здійсненого М.П. Бажаном, виявилось, що 30% тексту було відсутнім. Це пояснювалося трьома причинами: 1) пануванням атеїзму в радянські часи; 2) описом Алішером Навої Божественного устрою імперії Тимуридів; 3) нестача інформаційного матеріалу з оригіналу поеми при перекладі. Усі ці проблеми вирішувалися видавцями компаративним аналізом та доповненням перекладу українською відсутніх частин поеми, що здійснив вітчизняний поет Борис Миколайович Чіп спільно зі співробітниками Державного музею літератури ім. Алішера Навої Академії наук Республіки Узбекистан (с. 4).

Передісторія перекладу поеми «Фархад і Ширін» М.П. Бажаном бере свій початок ще з часів виникнення в СРСР політики сходознавства, про що свідчить заснування 1926 р. у Харкові (з філіалами у Києві та Одесі) Всеукраїнської наукової асоціації Сходознавства під керівництвом відомого партійного діяча О.Г. Шліхтера. Фактично фундаторами цього об'єднання

стали: А.Ю. Кримський, А.П. Ковалівський, П.Г. Тичина (с. 16). Після репресій 30-х рр. якість міжкультурних зв'язків значно знизилась, але радянською владою продовжувалося пропагування ідеї «дружби народів», що підтверджувалося організацією широкомасштабних ювілейних заходів, присвячених світочам культури народів СРСР. У роки війни та повоєнний час масштаби літературних перекладів набули свого поширення, особливо стосовно народів давніх культур.

Час, коли жив і творив Алішер Навої, став для узбецького народу періодом розквіту науки, культури, літератури (с. 19). Поет і мислитель був людиною універсального культурного світогляду та патріотом своєї країни. Його енциклопедичні для того часу знання опиралися не лише на книжну освіченість, але й на спілкування з широким колом людей, на роздуми про побачене і почуте. Займаючи високу державну посаду, він неодноразово надавав допомогу освітянським закладам, бібліотечним установам та безпосередньо поетам і вченим того часу (с. 20). Алішер Навої був обізнаним із засадами тогочасної лінгвістики та здобутками староузбецької мови: «...Мова – це море, в ньому безліч перлин – слів, а кожна перлина сяє неповторною красою».

Академік І.М. Дзюба, аналізуючи процес перекладу М.П. Бажаном поеми «Фархад і Ширін», припускає, що перекладач був добре обізнаним з досягненнями російських колег у царині перекладу східної поезії, зокрема епічної спадщини Сходу. До того ж, він уже мав успішний досвід перекладу славетного грузинського епосу Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» (1937 р.) (с. 23). Учений проводить паралель з аналогічним «культурологічним» образом, масштабом просвітницького та мистецького опікунства Алішера Навої та Миколи Платоновича Бажана. Так, наприклад, останній мав титанічну працю на посаді головного редактора Української Радянської Енциклопедії. Український поет переймався моральними аспектами, які узбецький мислитель адресував того часу своєму народу, а також роздумами про життя і смерть, минуле і неминуще, духовний спадок тощо (с. 24).

Поема засновника узбецької літератури, вченого та державного діяча XV ст. є прообразом Ромео та Джульєтти і належить до скарбниці світової культури. Даний твір, завдяки таким звичним і вічним темам як любов, дружба, гідність, бажання працювати і творити добро, з одного боку, та підступність, прагнення за будь-яку ціну одержати те, що тобі не належить, навіть шляхом війни, з іншого, – став одним із найвідоміших творів світової літератури, переклади якого здійснені на багато мов світу.

«Фархад і Ширін» – це натхненний гімн праці, чистої, всеосяжної любові, людинолюбства і вірності. У процесі роботи над поемою автор змінив сюжетні лінії оповіді. Головним героєм поеми є Фархад – людина, наділена працьовитістю, мужністю і самовідданістю. Син китайського імператора стає вмілим будівельником, чудовим майстром. Натхнений великим і світлим почуттям до прекрасної Ширін, Фархад здійснює героїчні подвиги в ім'я з'єднання зі своєю коханою. На його шляху до мети сили зла створюють чисельні перешкоди, але вони не можуть «зламати» принца. Однак герой все ж гине, повіривши у помилкову звістку про шлюб Ширін. Дізнавшись про загибель Фархада, помирає і його кохана.

Спробуємо подати більш деталізований переказ славної поеми «Фархад і Ширін», у якій розповідається про незвичайну любов китайського принца Фархада до вірменської царівни Ширін. Побачивши у своїй уяві образ коханої, принц разом зі своїм другом Шапуром вирушає на її пошуки до Вірменії. У той час за наказом царівни йшло будівництво зрошувального каналу в долині. Оскільки принц Фархад уже володів будівельним мистецтвом, він вирішив допомогти у цій справі місцевому народу. Справа пішла швидше, і, почувши цю звістку, царівна разом із подругами прибула до місця будівництва. Вона побачила іноземця, який завзято працював. Відповідно зі свого боку Фархад теж відчув, що перед ним кохана, образ якої він бачив у своїй уяві. З першого погляду між молодими людьми спалахнуло палке кохання. Від хвилювання принц знепритомнів (с. 13). Царівна наказала перевезти його у палац. Фархад зникнув і наступного дня вже повернувся до роботи. Після завершення

будівництва каналу під керівництвом Фархада був споруджений окремий палац для його коханої Ширін. Тоді цариця Мехінбану (тітка царівни) вирішила влаштувати гостинний прийом на честь Фархада, який був високоосвіченою, вихованою, розумною, мужньою і дуже скромною у побуті молодою людиною. Під час урочистостей сама Ширін освідчилася у своїх почуттях до Фархада, на що принц відповів їй взаємністю.

Однак у цей же час іранський шах Хасров заслав сватів до Ширін і, одержавши відмову, вирушив зі своїм військом до Вірменії. Фархад, у свою чергу, сховався у горах і мав можливість знищити ворога, влаштувавши каменепад, але із-за своєї шляхетності цього не зробив. Він попередив Хасрова про небезпеку, збивши камінцем головний убір шаха. У відповідь той підступним шляхом взяв у полон Фархада. У присутності іранського війська між суперниками відбулася розмова. Китайський принц наголосив на підступності, відсутності розуму, тверезого погляду на речі Хасрова, його морально-духовну бідність (с. 14). Всі, хто чули діалог між суперниками, відчували перевагу Фархада. Тому Хасров приймає рішення знищити принца мученицькою смертю, на що останній погоджується і говорить, що заради любові до Ширін він готовий на все. Разом із тим Фархад зізнається про своє царське походження і попереджує, що шаха чекає помста з боку його співвітчизників.

Хасров отримує пораду від свого візира не поспішати з покаранням. Фархада відправляють у фортецю та підсилають людину зі звісткою, про те, що тітка Ширін Мехінбану, нібито, змушена була здатися Хасрову, а він, у свою чергу, зайняв Вірменію та вирішив одружитися з Ширін. Але царівна, не витримавши такої долі, покінчила життя самогубством. Ця звістка стає смертельною для Фархада. Його любляче серце не витримує смерті коханої і він, подумки попросившись із батьками та рідними, відходить у Вічність.

У цей же час син Хасрова Ширу, також бажаючи взяти собі за дружину Ширін, убиває рідного батька і просить руки дівчини. У відповідь, дізнавшись про подальше своє майбутнє, царівна благає дозволити їй похоронити Фархада

з почестями. Під час церемонії царівна, міцно обійнявши тіло коханого, прощається і зі своїм життям.

Продовження цих трагічних подій автор описав у окремому розділі. Так, молодший брат Фархада Бахрам, дізнавшись про смерть брата, прибуває разом зі своїм військом до Вірменії. Ширу змушений був здатися, покрити усі витрати і покинути країну. Бахрам відпускає військо супротивника на батьківщину, а сам разом із найближчим другом Фархада Шапуром поселяється неподалік могили брата і його коханої й живе там до кінця своїх днів (с. 14).

Як пише сам Алішер Навої, у день похорону Фархада і Ширін, сорок праведних людей Вірменії побачили однаковий сон, у якому в райському саду на престолі сиділи Фархад і Ширін, а біля них – батьки Фархада та їхні близькі, тітка Мехінбану та її люди. Так, вони були удостоєні райського життя за свою віддану любов.

*А люди, що вірні любові й красі,
Вітять почали одне одного всі.
Бо нарешті вони отримали
Таку гідну славу собі.*

На думку автора, тільки людина, яка втілила в собі переваги всебічної досконалості, може любити віддано, вірно, аж до самопожертви. Тому образи Фархада і Ширін живуть у перебігу століть і є показниками остаточної перемоги добра і благородства (с. 15).

Гуманіст, просвітитель, патріот Алішер Навої у своєму світогляді зробив крок далеко вперед у порівнянні зі своїм часом. У поемі автор стверджує ідеї інтернаціоналізму, і це особливо важливо, тому що епоха поета – час панування феодальної ідеології. Улюблені герої Навої – представники різних народів. Фархад – китайський принц, Ширін – вірменська царівна, Шапур – син Ємену. Всі вони наділені найпрекраснішими якостями людської

душі.

Алішер Навої постає у поемі про Фархада і Ширін майстром психологічно тонкого, логічно завершеного характеру. І прикладом тому можуть служити не тільки позитивні герої поеми, а й негативні образи. Хасров та його найближчі сподвижники і помічники навічно затавровані натхненним пером поета, який перетворив їх у символ підступності, зла, насильства. В особі Хасрова автор розвінчав не тільки деспотизм, але і політику прихильників війни. Думки Навої про те, що війна не може бути засобом вирішення спірних питань, що війна – «злодійство лиходіїв», найбільше нещастя для народу, останнім часом звучать більш ніж, сучасно.

Сам же Алішер Навої походив із знатної родини чиновника султана Гиясиддина Бахадира. Його батько дуже шанував літературу та мистецтво, до чого привчав і маленького сина, який уже в свої 3–4 роки умів читати та декламувати вірші. Після смерті султана, сім'я емігрувала до іракської землі. У той час Алішеру було 7–8 років. Пізніше родина знову повернулася на батьківщину і тато майбутнього поета став правителем м. Сабзавар (с. 8). Свої перші вірші Алішер Навої написав у підлітковому віці (12–14 років). Прізвище Навої стало його псевдонімом і означало «мелодійний». Слава про молодого поета стала швидко поширюватися серед народу. Коли у 15–16-річному віці хлопчик втратив батька і, відповідно, його державне покровительство, у зв'язку з боротьбою між майбутніми володарями корони, Алішер Навої під мотивом «навчання» був відправлений у політичне заслання до Самарканду (с. 9). У цей час поет займався вивченням мусульманського законодавства. Коли його друг Хуйсен Мірза зайняв правлячий пост султана, він одержав запрошення повернутися до Герату.

Займаючи високі чиновницькі посади та маючи султанську підтримку, усі свої сили молодий поет направив на розвиток культури та мистецтва у рідному краї. За його ініціативою у Гераті було розгорнуто масштабне будівництво. На березі міського каналу Інджія спорудили громадський науково-просвітницький комплекс, до складу якого також входила бібліотека й лікарня.

Помер Алішер Навої 5 січня 1501 р. на 61-му році життя. До творчої спадщини поета відносяться поетичні твори (30 збірок віршів), історичні праці, роботи з літературознавства та мовознавства, книги суспільно-політичного змісту. Вивчення життєвого та творчого шляху поета розпочалося ще за його життя (с. 10). Як згадують сучасники Алішера Навої, «без сина, доньки, дружини і родини пройшов він прекрасно (свій шлях) в світі самотньо і без нічого» (с. 11).

**Кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
сектору наукової бібліографії
та біографістики Інституту історії
аграрної науки, освіти та техніки
ННСГБ НААН**

БІЛОЦЕРКІВСЬКА А.С.